

Európska únia
Európsky sociálny fond

KomPrax
Kompetencie pre prax

„Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“

O NÁHRADNÝCH RODINÁCH A NENÁHRADITEĽNÝCH VECIACH MLADÍ ĽUDIA V NÁHRADNÝCH RODINÁCH

výskum

ÚVOD	3
1. TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ	4
2. O VÝSKUME	5
2.1 Rodinný život	6
2.2 Bývanie	8
2.3 Vzdelávanie a práca	9
2.4 Partnerské a kamarátske vzťahy	10
2.5 Osamostatnenie sa	11
2.6 Skúsenosti so systémom pomoci a podpory	11
2.7 Predstavy o budúcnosti	12
ZÁVER A ZHRNUTIE HLAVNÝCH ZISTENÍ	14

ÚVOD

O niektorých ľuďoch sa hovorí, že sú nenahraditeľní. Ťažko posúdiť, či je toto tvrdenie pravdivé, avšak ak už takíto ľudia naozaj existujú, tak to budú v živote každého človeka pravdepodobne jeho rodičia. Nahraďiť dieťaťu rodičov je nesmierna ťažká (ak nie vlastne nemožná) úloha. Mladí ľudia, ktorí nemali to šťastie vyrásť so svojimi biologickými rodičmi, si tak po celý svoj život so sebou nedobrovoľne nesú dedičstvo niekdajších rozhodnutí svojich rodičov (alebo nešťastných udalostí, ktoré ich postretli). Na prahu dospelosti, v období, ktoré je v živote každého človeka nesmierne dôležité, sú tak títo mladí ľudia na prvý pohľad v podobnej situácii ako ich rovesníci, v skutočnosti je však pre nich často všetko o čosi náročnejšie. Ako túto situáciu prežívajú, na to sa snažil odpovedať výskum s názvom Mladí ľudia v náhradných rodinách, ktorý realizovala IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže. Na výskume spolupracovali Alžbeta Brozmanová Gregorová, Vlasta Belková, Katarína Hriňová, Anna Hudecová, Jana Šolcová a Dana Žilinčíková, ktoré zabezpečili realizáciu výskumu po odbornej stránke. Výskum bol podporený v rámci národného projektu KomPrax – Kompetencie pre prax¹, ktorý zastrešuje IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže. Na jeho základe vznikla táto publikácia.

V publikácii O náhradných rodinách a nenahraditeľných veciach nájdete informácie, ktoré vychádzajú zo zistení tohto výskumu. Dočítate sa o živote mladých ľudí, ktorí vyrastajú alebo vyrástli v náhradných rodinách. Jednotlivé zistenia sa budú týkať predovšetkým tém ako rodinný život, vzdelávanie, práca, partnerské a kamarátske vzťahy, osamostatňovanie sa, podporné systémy a plány mladých ľudí do budúcnosti.

Pre viac informácií vám odporúčame siahnuť po výskume v plnom znení. Je dostupný na webovej stránke www.dataarchiv.sk.

¹ Podrobnosti o národnom projekte KomPrax – Kompetencie pre prax sú dostupné na webovej stránke IUVENTY: www.iuventa.sk

1. TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

V ideálnom svete by malo každé dieťa vyrastať v bezpečí svojej vlastnej rodiny, ktorá mu poskytne všetku potrebnú starostlivosť. Keďže však ideálny svet nejestvuje, musíme sa vyrovnávať so situáciami, keď dieťa z rôznych dôvodov nemôže vyrastať vo svojej vlastnej biologickej rodine a je potrebné zabezpečiť mu náhradnú starostlivosť.

V súčasnosti žije na Slovensku mimo vlastného rodinného prostredia okolo 10 000 detí. Viac než polovica z nich žije v náhradnej rodinnej starostlivosti. Pod náhradnou rodinnou starostlivosťou rozumieme buď pestúnsku starostlivosť alebo osvojenie (adopciu). Pri pestúnskej starostlivosti zabezpečujú výchovu dieťaťa pestúni, ktorí však získavajú len časť práv bežného rodiča. Pri osvojení vzniká medzi osvojiteľom a osvojencom rovnaký vzťah, aký je medzi rodičmi a deťmi, osvojiteľia majú pri výchove detí rovnakú zodpovednosť a rovnaké práva a povinnosti ako rodičia. V publikácii sa budeme venovať len tým mladým ľuďom, ktorí prežili časť svojho života v pestúnskej starostlivosti.

V rámci našej legislatívy nie sú stanovené žiadne kvalitatívne štandardy pomoci deťom žijúcim v náhradnej rodinnej starostlivosti. Zákon ukladá budúcim pestúnom/adoptívnym rodičom len povinnosť absolvovať prípravu na náhradné rodičovstvo (v stanovenom minimálnom rozsahu a obsahu). Pre fyzické osoby uchádzajúce sa o inú formu náhradnej starostlivosti je táto príprava len odporúčaná. Počas realizácie náhradnej rodinnej starostlivosti nie sú stanovené kritériá, ako má výchova a pomoc dieťaťu vyzeráť, akými konkrétnymi hodnotami a metódami sa má riadiť a aké priebežné vzdelávanie má absolvovať pestún alebo fyzická osoba.

Vzhľadom na vyššie uvedené je preto namieste získať empirické podklady o dospelých a mladých dospelých, ktorí zažili náhradnú rodinnú starostlivosť a prežili v nej dlhší časový úsek vlastného života. Ich skúsenosti a informácie o ich vlastných životoch môžu byť cenným nástrojom na zlepšenie kvality odbornej podpory náhradného rodičovstva a tým aj kvality samotného náhradného rodičovstva. Ich skúsenosti poslúžia aj na zvyšovanie informovanosti o náhradnej rodinnej starostlivosti, o systéme sociálnoprávnej ochrany detí a možnostiach pomoci deťom a dospelým, ktorí vyrastajú mimo vlastného rodinného prostredia.

2. O VÝSKUME

Cieľ

Cieľom výskumu bolo popísať, aké sú životné dráhy mladých ľudí vyrastajúcich v náhradných rodinách na Slovensku. Predmetom výskumu boli životné dráhy mladých ľudí od ich narodenia, až po aktuálny vek, t. j. 15 až 29 rokov. Pre výber mladých ľudí zapojených do výskumu bol zvolený kritériový výber – cielene vybraná výskumná vzorka na základe rodu, veku, kraja a miesta bydliska (mesto/vidiek). Zaznamenaných bolo 9 rozhovorov s mladými ľuďmi, ktorí boli vybraní a oslovení v spolupráci s občianskym združením Návrat.

Metodika

Výskum bol založený na kvalitatívnej metodológii – biografickom dizajne. Biografický dizajn je vhodný pre zachytenie komplexnosti určitého javu, ktorý je nepriehľadný, pričom chceme zachytiť jeho vývoj. Prostredníctvom životného príbehu vidíme, ako participant žijú a ako si interpretujú život (predovšetkým ten svoj). Ako technika umožňujúca získanie spontánnych výpovedí, bol zvolený hĺbkový, pološtruktúrovaný rozhovor.

Výsledky

Rozhovory boli uskutočnené s deviatimi mladými ľuďmi, ktorí vyrastajú alebo vyrastali v náhradných rodinách, konkrétne v pestúnskej starostlivosti. Jeden rozhovor nebol použitý pri vyhodnotení, keďže nebola splnená podmienka nezasahovania zo strany náhradných rodičov. Medzi mladými ľuďmi boli štyria (Emka, Miško, Marika a Alenka), ktorí mali osemnásť rokov, ostatní (Saša, Rudo, Anna a Majo) boli o čosi starší (od 20 do 28 rokov). Krstné mená, ktoré sa v texte vyskytujú, sú za účelom zachovania anonymity zmenené.

2.1 Rodinný život

Rodinný život je pre mladých ľudí vyrastajúcich bez svojich biologických rodičov pochopiteľne nesmierne dôležitou a určujúcou témou.

Téma pôvodnej rodiny (vrátane súrodencov a kontaktov s nimi) je pre všetkých respondentov dôležitou časťou ich životných dráh. Pokiaľ ide o oblasť vzťahov so svojimi pôvodnými rodičmi, objavujú sa v troch rozprávaniach stručné, nie vždy jasné a miestami až neosobné informácie.

V dvoch životných dráhach je spomenutá smrť matky ako jeden z mílnikov, ktorý zmenil fungovanie v rodine a v tých istých dráhach je otec označený ako osoba, ktorá buď nevládla, alebo nemohla zabezpečiť starostlivosť o svoje deti:

„Do troch rokov som žila so svojimi vlastnými rodičmi, ale v troch rokoch mi zomrela mama. Potom oco sa už o nás ako nemohol postarať, tak nás dali do detského domova.“

„Viem len to, že zomrela v spánku (matka) a každý mi povie niečo iné. Takže ja neviem, ako to naozaj bolo... A môj otec vlastne nevládal tú situáciu, tak sa až príliš podlahol alkoholu a vlastne zobrali mňa a môjho brata do detského domova.“

V dvoch životných dráhach sa v súvislosti s mamou hovorí o problémoch s alkoholom, v jednej životnej dráhe sa spomína problém s alkoholom aj u otca:

„...no lebo však mama sa nestarala o mňa, bola alkoholička.“

„Ale moja mama vlastne pila, moja mama pila občas, a keď si aj ona vypila, tak si vypil aj otec.“

V jednej životnej dráhe sa popisuje otec ako osoba, s ktorou sa cítila respondentka v ohrození života:

„...ako tri razy mi išlo o život. A to išlo len tak, že prvýkrát som si zachránila sama. Ja som si furt zachránila život...“

V troch životných dráhach je otec uvedený ako ten, ku ktorému sa mohli respondenti opätovne po nejakom čase vrátiť:

„To bolo tak, že ja som už síce bol v tejto rodine (náhradnej), ale potom si nás oco zobral naspäť a vtedy sa im akurát (malý brat) narodil.“

„Papierovo som bola u nej (u starkej), ale normálne, že žila som s otcom. Že ma dala k otcovi, že to už nevládala už. A to keby vedeli, len to by bolo zle. Len to nemala, ona to nesmela urobiť, akože nemala by. Ale nevládala, tak a nechcela ma dať preč. Lebo ja jej, ale ona. Ja som ju poprosila, že keď nevládze, že nech ma dá k otcovi, že ja to nejako vydržím.“ (respondentka bola po umiestnení v detskom domove súdom zverená starej mame).

Vo viacerých životných dráhach sa pri popise rôznych období života v rôznych formách náhradnej starostlivosti objavil myšlienkový návrat participantky/participantka k pôvodnej rodine kvôli vysvetleniu si niektorých situácií:

„Čo sa týka v podstate mojich takých záľub, že kreslenie, maľovanie. (na gymnáziu). Tam som vlastne začal viac riešiť, viacej skúmať, čo sa týka mojej vlastne minulosti, čiže som aj vyhľadal biologickú rodinu, len som chcel teda vedieť o mojich rodičoch viacej. Bol som teda aj v mieste, kde sú moja mama aj sestra.“

„Lebo že nedám sa rýchlo vyprovokovať, ale keď mi niekto povie, ako môj jeden spolužiak mi povie na rodičov alebo tak, tak to už chytám...také, že by som ho niekedy...“

„Prvýkrát, nevníkala som to tak, keď som, keď mi bolo. Bolo mi to jasné už dávnejšie, že toto nemôže byť moja mamina, lebo som sa s ňou ani absolútne nepodobala. Ani bratia sa nepodobali. A keď mi povedala (pestúnska mama), že mám tu nejakú biologickú rodinu, brala som to ako samozrejmosť. Ale keď sa mi ozvala (biologická mama), nezvládla som to, neviem, no. Mala som ten psychický nával, ale nevedela som, že to tak zoberiem.“

Všetci respondenti majú aspoň jedného biologického súrodenca. Z popisu životných dráh je zjavné, že v siedmich z nich došlo k rozdeleniu súrodencov, respektíve, že súrodenci nevyrastali spolu, prípadne o sebe vôbec nevedeli. Niektorí zo súrodencov ostali žiť s pôvodnou rodinou – respondenti to uviedli v časti popisujúcej oddelenie od rodiny (odňatie do detského domova). V ďalších životných dráhach nie sú tieto skutočnosti celkom zrozumiteľné.

Prechod z biologickej rodiny do inej formy starostlivosti bol pre participantov a participantky významnou životnou zmenou. Táto zmena im však často nebola dostatočne a citlivo vysvetlená a odkomunikovaná. Participant i participantky spomínajú na tieto situácie takto:

„Cítila som to hrozne nahnevane, že musím sedieť v nejakom aute a ísť preč. Proste úplne som bola vtedy strašne nahnevaná. A vôbec som si hovorila, že čo mňa vôbec čaká. Že čo sa so mnou bude diať. Hovorila som si, že vôbec som nevedela, že čo so mnou bude. Ako ďalej, že či sa vôbec ešte vrátim domov. Vlastne ma tam dovezli a boli chvíľku tam, ma tam proste riešili, boli tam asi polhodinu a potom odišli. A som ich išla odpovedať a som sa pýtala, že kedy pôjdem domov. Hentých ujo a oni, že nevedia mi povedať, ale že možno že raz hej a že mám poslúchať a tak. A zavreli dvere a ja som vtedy, zamkli dvere tá vychoška, či kto to bol. Vychovávateľ a prosil ma, že nech idem hore, že mi poukazuje. A ja som bola v takom šoku, že ja som nikam nešla, ja som do tých dverí úplne, keď odišli, ja som do tých dverí báchala. Trieskala, proste zostala som v tej šatni a strašne som plakala.“

V inom životnom príbehu je odobratie participanta z jeho rodiny spojené s nejasným vysvetlením udalostí, ktoré zažil:

„Zo začiatku, keď sme išli do detského domova, tak to bolo také, že my sme boli v škole a tie vychovávateľky, či kto to, prišli z detského domova a zobrali nás aj so sestrou a vraveli že ideme niekde na výlet sa prejsť a nakoniec nás zobrali do detského domova, tak to bolo také divné. Ani pravda to nebola o výlete.“

Mladí ľudia prežili počas svojho detstva veľmi náročné situácie. Ich pôvodné rodiny neboli miestom, kde by sa dalo prežiť šťastné detstvo. Často na isté obdobie stratili akýkoľvek kontakt so svojimi súrodencami a širšou rodinou. Počas detstva sa často museli presúvať z miesta na miesto, často ich na to nikto nepripravil, dokonca niekedy nedostali ani možnosť rozlúčiť sa a vziať si so sebou svoje obľúbené veci. V ich životoch sú prítomné rôzne zdravotné a psychické problémy a tiež problémy so školou.

Pre všetkých mladých ľudí z výskumu sa pestúnska rodina (a vzťahy v nej) stala dôležitou časťou ich života a majú s ňou niekoľkoročnú skúsenosť.

V životných dráhach nájdeme podrobne popísané detaily toho, ako sa počas života v pestúnskej rodine museli riešiť rozmanité zdravotné, psychické, vzdelávacie a výchovné ťažkosti mladých ľudí. Pestúnski rodičia tu vystupujú ako tí, ktorí sa snažili pomôcť „dobehnúť“ s účastníkmi zanedbané, neriešené problémy. Problémy, za ktoré „vďaka“ buď životu vo svojej pôvodnej rodine alebo životu v detskom domove.

Vo všetkých životných dráhach sa pestúni stali dôležitými dospelými, s ktorými respondenti riešili a riešia množstvo emočne náročných situácií. V troch životných dráhach sa z pestúnskych mám stali „materské“ osoby, ktoré plnia rodičovskú rolu pre respondenta aj naďalej (po osemdesiatom roku života). V dvoch životných dráhach účastníci ešte bývajú so svojou pestúnskou rodinou. V jednej životnej dráhe sa pestúni stali dôležitou oporou pre účastníčku, ktorej sa narodilo dieťa a ostala na jeho výchovu sama. V jednej životnej dráhe je priamo popísané, ako život v pestúnskej rodine pripravil respondentku na budúci rodinný život.

Pojem mama a otec mladí ľudia používali pre označenie biologických aj náhradných rodičov. Podobne je to aj pri označovaní súrodencov. Jeden účastník požíva pojem nevlastní rodičia na označenie pestúnov. V troch životných dráhach sa pestúnski rodičia označujú menami.

2.2 Bývanie

V životných dráhach mladých ľudí sa striedajú rôzne typy bývania: bývanie v zariadeniach (v detských domovoch, v diagnostickom centre, v zariadení pre osamelé matky s deťmi), bývanie s biologickou rodinou, s náhradnou rodinou, bývanie v internáte, pobyty v nemocnici, samostatné bývanie, bývanie v meste, v byte, v dome, na dedine, v chalupe. Účastníci a účastníčky zažili počas svojho života tri a viac rôznych typov bývania.

Všetky presuny medzi rodinami, nemocnicami a rôznymi formami náhradnej starostlivosti, sú v životných dráhach spojené aj s mnohými geografickými presunmi v rámci rôznych miest Slovenska.

Vyzerá to napríklad takto: Zvolen (s mamou), Banská Bystrica (nemocnica bez mamy), Banská Bystrica (detský domov), Brezno (detský domov), Valaská (detský domov), Banská Bystrica (pestúnska rodina), Mojmirovce (internát).

Zaujímavé sú popisy bývania jednotlivých účastníkov a účastníčiek v rôznych etapách ich života:

„Tam, kde sme začali bývať v tom bytíku, to bolo také medzi náhradnou rodinou a tou

ústavnou starostlivosťou...kde si nás ona (budúca pestúnka) zobrala viacerých, to bol jej nápad...v ústave sme bývali na takom oddelení, na to sa vyčlenili priestory, tam sme boli asi izbi, decká sme boli a mali sme vlastne svoju kuchynku.“

Participantka popisuje svoje bývanie a hovorí o tom, akú veľkú rolu majú pre ňu dvere v rôznych prostrediach:

„Oni (pestúni) mi dali izbu, normálne prerobili mi ju ešte, ale tak uvoľnili mi tam izbu. A oni i išli zatvoriť dvere a ja som začala kričať, že nech to nerobia. Že sa bojím, že keď sú otvorené dvere, že to bude lepšie. A oni povedali, že teta (pestúnska) povedala, že keď ich mám zavretú, je to lepšie. Nikto sa tam nedostane. A ja som povedala, ale zase budú zavreté a bude tu niekto a zje ma. Tak úplne, ja neviem čo to bolo za nápad. Tak ich nechali otvorené a potom vlastne som sa tak pozerala do tej tmy a hovorím si, že ja tie dvere zavriem. Tak som tie dvere zavrela, do svojej izby a proste som si povedala, že tu som v bezpečí v tejto izbe. Dvere sú zavreté, nikto sa tu nedostane. Bo v Čadci doma som mala vždy otvorené dvere. Lebo som sa bála. Ale niekedy som mala, niekedy som ich mala zatvorené, keď som sa bála otca.“

2.3. Vzdelávanie a práca

Téma štúdia a vzdelávania sa objavuje v rozprávaní všetkých respondentov. Ich vzdelávacia dráha je však výrazne poznačená ich životnou situáciou. Zmena škôl, presun zo základnej školy do špeciálnej základnej školy, zmena školy z dôvodu zdravotných problémov, celková sociálna zanedbanosť participantov a participantiek, to všetko sa prejavuje rôznymi spôsobmi, väčšinou však skôr negatívneho charakteru. Na druhej strane, z rozprávania respondentov je vo väčšine prípadov evidentný záujem náhradných rodičov pomôcť týmto mladým ľuďom pri ich problémoch súvisiacich so vzdelávaním.

Väčšina mladých ľudí uviedla, že otázku ďalšieho vzdelávania a celkového uplatnenia v živote diskutovali predovšetkým so svojimi pestúnmi.

„Moji rodičia, že si ma akože zobrali, a že ma naučili, ako sa mám postaviť k životu“.

V dvoch životných príbehoch nájdeme popisy toho, ako konkrétne osoby z pestúnskej rodiny (pestúnska mama a dedo) ovplyvnili výber školy alebo celkové smerovanie respondentov – v jednom príbehu to bola pedagogická škola, v druhom arteterapia.

Na základe uskutočnených rozhovorov je možné konštatovať, že len v ojedinelých prípadoch im umožnilo dosiahnuté vzdelanie získať prácu. Išlo konkrétne o prípad Rada, ktorý si dopĺňa vzdelanie (druhá VŠ), ktoré mu umožní výraznejšiu sebarealizáciu. V tomto prípade je vzdelanie investíciou do budúcnosti.

Predstavy o práci sú zo strany respondentov často nereálne a skreslené. Respondenti akoby si neuvedomovali, že v súčasnom svete predstavuje mzda za prácu hlavný zdroj obživy.

2.4. Partnerské a kamarátske vzťahy

Väčšina mladých ľudí sa k téme partnerstva vyjadrila až na základe konkrétnej položenej otázky, či majú alebo mali nejaký partnerský vzťah. Ich odpovede boli veľmi stručné, skôr vyhýbavé. Je zrejmé, že o tejto téme sa nechceli veľmi rozprávať. Táto skutočnosť môže byť odrazom toho, že ide u mladých ľudí o citlivú tému, tému, ktorej sa skôr vyhýbajú.

Saša, ktorá sa k tejto téme vyjadruje, je skôr výnimka. Hovorí o svojom partnerskom živote v dvoch prípadoch, v oboch sú partneri dôležitými osobami v jej živote. V prvom prípade s partnerom neplánovane otehotnela a následne ju, keď nesúhlasila s potratom, opustil:

„Tak mi dal proste ultimátum, že mám si vybrať, čo chcem. Buď zostanem ja s ním naďalej chodiť, že môžem, že keď proste pôjdem na ten potrat, tak môžem bývať u neho, jeho rodičov, a že všetko bude v poriadku. ... To mi hneď povedal na zastávke, že po tom rozhovore s našimi, aby som sa ja rozhodla, že mám tieto dve možnosti. Bývať u neho, alebo, že nechám si dieťa, ale bez neho. Tak ja som neváhala a som si povedala, vzhľadom k tomu, že som si pokašľala život mladý, som si povedala, že nedám si proste zabiť dieťa, ktoré za to nemôže, a keď už som si tak pokašľala, že tak treba zodpovednosť zobrať za to.“

V rozprávaniach participantov a participantiek o svojich životných dráhach sa vyskytuje málo informácií o kamarátoch a kamarátskych vzťahoch. Tie sú skôr spomínané v súvislosti s negatívnymi zážitkami a skúsenosťami.

V príbehu Emky je tento problém vzťahov s kamarátmi spojený s jej zdravotným stavom a so zážitkami výsmechu zo základnej školy. Na otázku, či mala nejakých kamarátov v škole, alebo konkrétne v triede, odpovedala:

„Pravdupovediac, ani nie. No, ja som to brala ako iba čisto spolužiaci. Kamarátov som nemala. Skôr moji kamaráti boli, napríklad v nemocnici tí ľudia. A vlastne tieto deti, ako všeobecne som žiadnych kamarátov nemala... Nemala som potrebu, lebo jednak som viac času trávila doma a v nemocniciach ako v škole. Takže ja som to v podstate, nie že neriešila. Bolo mi ľúto. Niekedy som to pociťovala, že napríklad ten výsmech som strašne pociťovala. Keď sa ti niekto vysmieva.“

Je zrejmé, že časté zmeny v bývaní mohli zasiahnuť aj oblasť kamarátskych vzťahov a možnosť rozvíjania a udržiavania si dlhodobších priateľstiev.

Napríklad v prípade Maja po ukončení náhradnej starostlivosti nastala situácia, keď sa musel odsťahovať z pestúnskej rodiny do iného mesta. Počas štúdia na škole, ako aj počas života v rodine mal kamarátov a rovesníkov. Príchod do nového mesta a školy spôsobil rozviazanie týchto vzťahov a následne má Majo problém nájsť si nové priateľstvá.

„Vtedy som tam mal aj spolužiakov...Ale to boli moje, moje proste vekové kategórie a vyrastali sme tam kvázi, to bolo ešte to obdobie, ale teraz tu už s nimi nevyrastám...“

2.5 Osamostatnenie sa

Kľúčovým obdobím v životných dráhach participantov a participantiek je vek 18 rokov a s tým spojené právne ukončenie náhradnej starostlivosti. Ukončenie starostlivosti v náhradnej rodine malo u participantov a participantiek rôzny priebeh a bolo spojené s rôznymi pocitmi: radosti, úľavy, obáv, trápenia. U viacerých sa téma osamostatnenia spája so slobodou.

Majo sa po dovŕšení osemnásteho roku presťahoval naspäť ku svojej biologickej mame. Pre Sašu, ktorá odišla od náhradných rodičov potom, ako otehotnela a následne jej vybavili sociálny byt, dokonca predstavovalo odsťahovanie sa od náhradných rodičov „úľavu“. Rudo sa odsťahoval od náhradnej mamy do iného mesta kvôli vysokej škole. Marika sa o odchode z náhradnej rodiny nechcela rozprávať. V rozprávaniach Rada a Emky sa objavuje aj po 18. roku života popis vzťahu s pestúnskou matkou ako s „ozajstnou“ matkou, s ktorou si predstavujú aj budúcnosť. Osamostatnenie si nespájajú s odchodom z náhradnej rodiny.

Rudo: „S mamou mám doteraz veľmi, taký dobrý, jak by som to pomenoval. Naozaj taký vzťah, že v podstate vie o mne všetko. Ako nemám problém za ňou prísť pokecať, v podstate je aj moja mama, aj zároveň, aj taký, aj dobrá kamarátka, aj, no máme veľmi dobrý vzťah teda. To si veľmi vážim.“

Rudo sa vyjadruje aj o problémoch, ktoré podľa neho majú mladí ľudia z náhradných rodín pri osamostatňovaní sa. *„Lebo to aj tak dakedy vnímam na tých náhradkároch aj z adopcie, že veľmi skoro chcú odísť. Osamostatniť sa. Ale nie sú toho schopní. A tí pestúnski rodičia teda robia niekedy aj takú vec, že veľmi tie deti chránia. Veľa im pomáhajú, lebo si myslia, že joj, však má dosť problémov a ešte aj s týmto, tak ešte v tom mu pomôžem. Ale pri tom nie všetky deti vlastne sú schopné.“*

2.6 Skúsenosti so systémom pomoci a podpory

V životných dráhach participantov a participantiek nachádzame skúsenosti so systémom podpory a pomoci v rozličných životných situáciách. O systéme mladí ľudia vypovedajú cez osoby – profesionálov a profesionálky, s ktorými sa stretli, a prípadne riešili svoje problémy (sociálny pracovník, pedagóg, psychológ, vychovávateľ, kurátorka), a cez inštitúcie (úrad, Návrat, Úsmev ako dar).

Detský domov, v ktorom participanti a participantky prežili určitý úsek svojho života, je nímnaný rôzne. Jedna participantka uvádza detský domov ako miesto, kde jej pomohli:

„Vieš čo, to už detský domov mi pomohol. Vybavili mi účet.“

Iný participant detský domov prirovnáva k nemocnici:

„Nič moc ten ústav, to je v podstate také ako nemocnica, tam si v podstate skoro celý rok. Chodil som raz, cez leto a cez Vianoce som chodil k starkej, alebo na prázdniny trochu väčšie tam som chodil, sem ku starkej, ku bratovi, mame a tak.“

Ďalší participant o ňom hovorí ako o mieste, „kde sa starajú o teba tety“. V jednom životnom príbehu sa detský domov spomína ako „bezpečie“ v porovnaní so životom v pôvodnej rodine.

V 5 životných príbehoch mladých ľudí sa vyskytuje Návrat ako organizácia, kde účastníci a účastníčky získali pomoc. Rudo spomínal Návrat ako organizáciu, ktorej sieť pracovísk mu pomohla pri adaptovaní sa na nové miesto pobytu, kam sa presťahoval kvôli vysokej škole:

„Cez Návrat. Vlastne ... (konkrétne meno a priezvisko pracovníčky organizácie z pracoviska v mieste bydliska respondenta) ma, to ma vlastne poznamenala aj s ... (meno ďalšieho pracovníka organizácie, v mieste vysokej školy respondenta) ľuďmi, ktorí robili v Návrate. A potom to už išlo nejako samo. Aj vlastne to som, keď som bol na prijímačkách, tak tu som spal na karimatke (v Návrate)...“

Dvaja účastníci spomenuli aj organizáciu Úsmev ako dar:

„... takí, čo pomáhajú deťom z detských domovov, to je Úsmev ako dar. To je tá organizácia, som chodila aj vystupovať a tak. Som bola štvrtáčka na základnej, na osobitnej. Tak s úsmevkami som sa stretávala, s úsmevkami. A to je všetko. Bystrica chodievala k nám, že na Mikuláša chodievali k nám a tak.“

V žiadnom životnom príbehu sa nevyskytuje presný názov pracoviska, s ktorým sa všetci mladí ľudia stretli – úrad práce, sociálnych vecí a rodiny. Jeden účastník používa pojem „ochranka“, ktorý sa naučil pri písaní publikácie o systéme náhradnej rodinnej starostlivosti, ale nevedel určiť, k čomu sa presne vzťahuje. Ten istý účastník však použil aj pojem „sociálka“ ako miesto, kde sa s ním rozprávali. Jeden účastník použil pojem „sociálka“ v spojení s miestom, kde si vybavil príspevky po ukončení pestúnskej starostlivosti. V jednom životnom príbehu je uvedená „sociálka“ ako miesto, na ktoré respondentku „udala“ babka, keďže respondentkin otec nezládala výchovu.

Systém podpory pre mladých ľudí podľa ich rozprávání nebol vždy prehľadný a zrozumiteľný (kto je kto, kto čo robí a kde ho nájsť).

2.7 Predstavy o budúcnosti

Predstavy účastníkov a účastníčiek o budúcnosti sú formulované pozitívne, až idealisticky. Plány sa vzťahujú k dokončeniu školy, k hľadaniu si práce, k založeniu vlastnej rodiny. Napriek negatívnym zážitkom z detstva sa účastníci a účastníčky vidia v budúcnosti ako úspešní ľudia.

Miško: „Mhmm, tak moja predstava je, že budem mať, neviem, či zo začiatku, to ako naši teraz, čo sú nevlasťní, tak oni tiež mali zo začiatku, že bývali v byte a že časom si kúpili starší dom a potom ho prerábali, a že pracoval by som tu napríklad v Koboku, kde mám aj brigádu, lebo nám navrhli, že po treťom ročníku, že keď skončíme, tak že môžeme tam na pol roka pracovať, že nám dajú zmluvu a že kto sa im bude páčiť, tak toho si tam nechajú. Takže tak. ... No a chcel by som mať priateľku a rodinu.“

Anna: „...chcem pracovať a že s týmto mojím priateľom, že by som si chcela, aby aj on akože pracoval. A chcela by som si aj rodinu založiť. ... no, tak hlavne príjem, strechu nad hlavou, zázemie. Lebo to je v dnešnej dobe dôležité. Lebo keď nemáš zázemie, načo sú ti deti. Načo, keď sama nemáš, načo ti to je, len do väčšieho trápenia prídeš. Treba to tak vymyslieť, aby som sa aj ja mala s ním dobre, aby sme boli spolu šťastní a tak.“

Marika: „A do budúcnosti plánujem vyštudovať kinológiu a potom robiť dačo so psami, ako psovodku... Že keď vyštudujem túto školu, pôjdem na tú kinológiu. Suseda máme psovoda, čo robí v base, tak mi povedal... možno kinológiu alebo možno si spravím iba maturitu. Lebo mi povedal, že keď mi stačí maturita, potom tam spravím len nejaké psychotesty alebo neviem čo a potom by ma zamestnal v base. A keby to išlo, tak za tie peniaze, čo by som si zarobila, by som si kúpila takú staršiu chalúpku s veľkým pozemkom a pomaly by som si ju prerábala. Mala by som tak malú farmičku.“

Majo: „No, tak ja teraz hľadám tú cestu v tom foteaní a uvidíme, či sa mi to bude dať v tomto nejako riešiť, aj budúcnosť. Chcel by som fotiť, fotiť, aj nejako zákazkovo, proste že už to nebude na pekné slovo a pekné oči. Tak neviem, ale určite časom možno radšej. Takže som už do toho aj investoval do toho nejaké peniaze, do grafickej výbavy a blbostí. Takže by to bolo nie od veci, keby to vyšlo.“

Rudo: „Tak nemám čo riešiť, lebo momentálne som slobodný (smiech). No teraz som momentálne v Bratislave. Chcem sa vrátiť domov a chcem sa hlavne vedieť osamostatniť, lebo to je také pre mňa. Existovať.“

Len jedna participantka (Saša) k téme plánov do budúcnosti uviedla, že neplánuje, lebo plány, ktoré mala v minulosti, jej nevyšli:

„No, keď poviem pravdu, tak už si nerobím plány. Lebo veľakrát som si niečo naplánovala a krachlo to, hej?“

Dvaja participanti spájajú svoj život v budúcnosti so svojou biologickou rodinou (bývaním s mamou a so starším bratom), dvaja so svojou náhradnou rodinou – náhradnou mamou. Ostatní plány do budúcnosti so svojimi rodinami (či už pôvodnými alebo náhradnými) nespájajú.

ZÁVER A ZHRNUTIE HLAVNÝCH ZISTENÍ

Rodinný život

Životné dráhy mladých ľudí v náhradných rodinách sa vyznačujú množstvom zmien – týkajúce sa osôb v ich blízkosti, miesta bydliska, či formy starostlivosti. S biologickou rodinou, náhradnou rodinou a v systéme náhradnej ústavnej starostlivosti prežili participanti a participantky rôzne dlhé časové úseky a v rozličnom veku.

Opustenie pôvodnej rodiny je pre všetkých respondentov kľúčovou udalosťou v ich životoch. Napriek tomu sa v ich rozprávaniach objavujú často len veľmi stručné, až neosobné informácie.

Ako významné témy v rozprávaniach mladých ľudí sa objavili aj zdravotné problémy, smrť matky, problémy biologických rodičov s alkoholom, ohrozenie života.

Prechod z biologickej rodiny do inej formy starostlivosti bol pre participantov a participantky významnou životnou zmenou. Táto zmena im však často nebola dostatočne a citlivo vysvetlená a komunikovaná.

Participanti a participantky podľa rozprávania prežili veľmi náročné situácie v období, kedy boli deťmi. Ich pôvodné rodiny pre nich neboli miestom, kde by žili šťastne. Často sa im pretrhli na isté obdobie kontakty so širšou rodinou, aj so súrodencami. Niektorí nemali dostatok informácií o svojej pôvodnej rodine. Počas detstva sa mnohokrát presúvali, môžeme sa len domnievať z ich rozhovorov, že nie vždy boli dostatočne na presuny pripravení, nie vždy mali možnosť sa rozlúčiť, a prípadne si zobrať dôležité veci na pamiatku. V ich životoch sú prítomné rôzne zdravotné a psychické problémy a tiež problémy so školou.

Pre všetkých participantov a participantky sa pestúnska rodina (a vzťahy v nej) stala dôležitou súčasťou ich života a majú s ňou niekoľkoročnú skúsenosť.

Vo všetkých životných dráhach sa pestúni stali dôležitými osobami, s ktorými respondenti riešili množstvo emočne náročných situácií. V troch životných dráhach sa z pestúnskych mám stali „materské“ osoby, ktoré plnia rodičovskú rolu pre respondenta aj naďalej (po 18. roku života). V dvoch životných dráhach participanti ešte bývajú so svojou pestúnskou rodinou. V jednej životnej dráhe sa pestúni stali dôležitou oporou pre participantku, ktorej sa narodilo dieťa a ostala na jeho výchovu sama. V jednej životnej dráhe je priamo popísané, ako život v pestúnskej rodine pripravil respondentku na budúci rodinný život.

Bývanie

V životných dráhach mladých ľudí sa striedajú rôzne typy bývania: bývanie v zariadeniach (v detských domovoch, v diagnostickom centre, v zariadení pre osamelé matky s deťmi), bývanie s biologickou rodinou, s náhradnou rodinou, bývanie v internáte, pobyty v nemocnici, samostatné bývanie, bývanie v meste, v byte, v dome, na dedine, v chalupe. Participanti a participantky zažili počas svojho života tri a viac rôznych typov bývania.

Všetky presuny medzi rodinami, nemocnicami a rôznymi formami náhradnej starostlivosti, sú v životných dráhach spojené aj s mnohými geografickými presunmi v rámci rôznych miest Slovenska.

Vzdelávanie a práca

Podobne ako rodinný život a bývanie, aj oblasť vzdelávania je u participantov a participantiek poznačená viacerými zmenami, ale i neúspechmi spôsobenými najmä problémami v ich kognitívnom vývoji. Výber školy bol zväčša konzultovaný s náhradnými rodičmi. Participanti a participantky majú aj vzhľadom k rôznemu veku rozličné pracovné skúsenosti.

Partnerstvo a kamarátske vzťahy

Téma partnerstva sa spontánne v rozprávaní mladých ľudí vyskytla u dvoch participantiek, pričom je zrejmé, že v ich životných príbehoch zohrali alebo zohrávajú dôležitú úlohu. Ostatní participanti a participantky sa k téme partnerstva vyjadrili až na základe konkrétnej položenej otázky, či majú alebo mali nejaký partnerský vzťah. Ich odpovede boli veľmi stručné, skôr vyhýbavé. Je zrejmé, že o tejto téme sa nechceli rozprávať. Táto skutočnosť môže byť odrazom toho, že ide u mladých ľudí o citlivú tému, možno „tabu“ tému, ktorej sa skôr vyhýbajú. V rozprávaniach participantov a participantiek o svojich životných dráhach sa tiež spontánne vyskytuje málo informácií o kamarátoch a kamarátskych vzťahoch. Tie sú skôr spomínané v súvislosti s negatívnymi zážitkami a skúsenosťami. Je zrejmé, že časté zmeny v bývaní, mohli zasiahnuť aj oblasť kamarátskych vzťahov a rozvíjania a udržiavania si dlhodobějších priateľstiev.

Odchod z náhradnej rodiny a osamostatnenie sa mladých ľudí

Kľúčovým obdobím v životných dráhach participantov a participantiek je vek osemnásť rokov a s tým spojené právne ukončenie náhradnej starostlivosti. Osamostatnenie sa mladých ľudí je pre nich významnou témou. Ukončenie starostlivosti v náhradnej rodine malo u participantov a participantiek výskumu rôzny priebeh a bolo spojené s rôznymi pocitmi – s radosťou, úľavou, obavami, trápením sa. U viacerých sa téma osamostatnenia spája so slobodou. Participanti, ktorí svoju budúcnosť plánujú prežiť s náhradnou rodinou, si osamostatnenie nespájajú s odchodom z náhradnej rodiny.

Skúsenosti mladých ľudí so systémom pomoci a podpory

V životných dráhach participantov a participantiek nachádzame skúsenosti so systémom podpory a pomoci v rozličných životných situáciách. O systéme mladí ľudia vypovedajú cez osoby – profesionálov a profesionálky, s ktorými sa stretli, prípadne riešili svoje problémy (sociálny pracovník, pedagóg, psychológ, vychovávateľ, kurátorka) a cez inštitúcie (úrad, Návrat, Úsmev ako dar). V žiadnom životnom príbehu sa nevyskytuje presný názov pracoviska, s ktorým sa všetci mladí ľudia stretli – úrad práce, sociálnych vecí a rodiny. Systém podpory pre mladých ľudí podľa ich rozprávania nebol vždy prehľadný a zrozumiteľný (kto je kto, kto čo robí a kde ho nájsť). Vzhľadom k ich zdravotným a psychickým ťažkostiam sa mnohí kontaktovali s viacerými odborníkmi zo školského a sociálneho prostredia. Všetky pestúnske rodiny boli nakontaktované aj na organizáciu Návrat.

Predstavy o budúcnosti

Predstavy participantov a participantiek o budúcnosti sú formulované pozitívne, až idealisticky. Plány sa vzťahujú k dokončeniu školy, k hľadaniu si práce, k založeniu vlastnej rodiny. Napriek negatívnym zážitkom z detstva sa participanti a participantky vidia v budúcnosti ako úspešní ľudia.

Dvaja participanti spájajú svoj život v budúcnosti so svojou biologickou rodinou (bývaním s mamou a so starším bratom), dvaja so svojou náhradnou rodinou – náhradnou mamou. Ostatní svoje plány do budúcnosti nespájajú so svojou pôvodnou a ani náhradnou rodinou.

Odporúčania pre mládežnícku politiku na základe výsledkov výskumu

Vo vzťahu k formovaniu mládežníckej politiky smerujúcej k mladým ľuďom vyrastajúcim v náhradných rodinách je kľúčové prepojenie jednotlivých opatrení s Európskymi štandardmi kvality pre pomoc deťom vyrastajúcim mimo vlastnej rodiny a taktiež prepojenie na systém sociálnoprávnej ochrany detí v Slovenskej republike. Z tohto dôvodu je dôležité rozvíjať mládežnícku politiku vo vzťahu k tejto cieľovej skupine vo vzájomnej spolupráci rezortu školstva a rezortu práce, sociálnych vecí a rodiny.

Odporúčania vo vzťahu k práci s mladými ľuďmi v náhradných rodinách:

1. Participanti a participantky výskumu nemali spracovanú svoju osobnú životnú históriu. Táto skutočnosť je pritom súčasťou ich osobnej identity a pre ďalší život môže byť kľúčovou. Je preto potrebné podporovať mladých ľudí vyrastajúcich v náhradnej starostlivosti v spracovaní ich životnej histórie pod vedením profesionálov/profesionálok. V tejto súvislosti odporúčame podporovať a rozvíjať profesionálne služby v tejto oblasti.
2. Mladých ľudí v náhradných rodinách je nutné aktívne vyhľadávať. Nakoľko nemajú dostatočné informácie o systéme pomoci a podpory, nie je možné očakávať, že pomoc, či už preventívnu alebo pri riešení problémov, budú sami vyhľadávať.
3. Nakoľko mladí ľudia vyrastajúci v náhradných rodinách nemajú dostatočné informácie o systéme pomoci, navrhujeme vypracovať v spolupráci s deťmi a mladými ľuďmi z náhradných rodín jednoduchú mapu sociálnej podpory a pomoci. Mapa by mala byť prispôbena ich jazyku, našli by v nej prehľad o možnostiach pomoci v rôznych životných situáciách, a to počas náhradnej starostlivosti a taktiež po jej ukončení.
4. Jednorazová príprava na náhradné rodičovstvo nie je dostatočnou formou prípravy a najmä podpory náhradných rodičov pre úspešné zvládanie náročných životných situácií. Ako nevyhnutá sa preto javí priebežná forma prípravy a podpory náhradných rodičov v rôznych témach, ako je napríklad: dospievanie, biologickí rodičia náhradného dieťaťa, komunikácia s dieťaťom o biologických rodičoch, sexuálna výchova, partnerské vzťahy.
5. V náhradných rodinách nie je venovaná systematická pozornosť príprave na osamostatnenie sa. Náhradní rodičia pravdepodobne pristupujú k tejto téme skôr intuitívne. Z tohto dôvodu považujeme za dôležité venovať osobitú pozornosť príprave/vzdelávaniu náhradných rodičov v tejto téme. Nevyhnutné je posilňovať povedomie náhradných rodičov o možných riešeniach situácie mladých ľudí po ukončení náhradnej starostlivosti.

6. Po osamostatnení sa mladých ľudí je miera a forma podpory od náhradných rodičov rôzna. Systémová podpora mladých ľudí po ich odchode z náhradnej starostlivosti je veľmi slabá. Okrem sociálnych pracovníkov a pracovníčok na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny (praktická možnosť podpory je v súvislosti s vysokým počtom klientov a klientok veľmi obmedzená), poskytujú pomoc najmä mimovládne organizácie (Návrat, Úsmev ako dar). Ponuka tejto služby je však aj zo strany týchto subjektov značne limitovaná. Mladí ľudia v procese osamostatňovania pritom potrebujú pomoc. A to nielen praktickú (financie, bývanie, zamestnanie), ale aj emocionálnu, psychickú a sociálnu. Náhradné rodiny sú schopné poskytnúť túto podporu len v niektorých prípadoch. V tejto súvislosti preto odporúčame podporovať rozvoj mentoringových programov pre mladých ľudí v náhradných rodinách. Mentor by poskytoval v procese osamostatňovania sa mladým ľuďom podporu, pomoc a sprevádzanie v tomto zložitom životnom období.

POZNÁMKY

POĎAKOVANIE

Názov:	O náhradných rodinách a nenahraditeľných veciach: Mladí ľudia v náhradných rodinách
Zostavovateľka:	Lucia Király Csajka
Jazyková korektúra:	Mgr. Mária Berdisová
Vydavateľ:	IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže
Grafika:	VAV & ROSSI, s.r.o.
Tlač:	DOLIS, s.r.o.
Rok vydania:	2013
Náklad:	2 000 ks
ISBN:	978-80-8072-142-8

IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže je príspevková organizácia priamo riadená Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR. Pripravuje a riadi množstvo zaujímavých programov a projektov pre mladých ľudí, pracovníkov s mládežou a ľudí zodpovedných za mládežnícku politiku. Snaží sa o to, aby mladí ľudia poznali svoje možnosti, boli aktívni a pracovali na sebe tak, aby boli raz úspešní a uplatnili sa na trhu práce. IUVENTA vychováva mládež k ľudským právam, podporuje rozvoj dobrovoľníctva, vzdelávacie programy a tiež mladé talenty.

IUVENTA je realizátorom národných projektov v oblasti práce s mládežou KomPrax – Kompetencie pre prax a Praktík – Praktické zručnosti cez neformálne vzdelávanie v práci s mládežou, ktoré sú podporené z Európskeho sociálneho fondu. Zároveň administruje Programy finančnej podpory aktivít detí a mládeže MŠVVaŠ SR ADAM, je národnou agentúrou programu EÚ Mládež v akcii a národným partnerom európskej informačnej siete pre mládež Eurodesk.

Kontakt: IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže
Búdková 2
SK-811 04 Bratislava 1
tel.: (421-2) 59 29 61 12
fax: (421-2) 59 29 61 23
e-mail: iuventa@iuventa.sk
web: www.iuventa.sk
www.facebook.com/iuventa

